

СКЛАДАНАЗАЛЕЖНЫЯ СКАЗЫ

З ДАДАНЫМІ АЗНАЧАЛЬНЫМІ ЧАСТКАМІ

Даданай азначальнай з'яўляецца прэдыкатыўная частка складаназалежнага сказа, якая служыць для выражэння атрыбутыўных адносін з галоўнай часткай.

У складаназалежных сказах з атрыбутыўнымі адносінамі даданая частка характарызуе прадмет ці раскрывае прымету прадмета, аб якім паведамляецца ў галоўнай частцы. Пры гэтым сам прадмет абазначаецца назоўнікам (іншы раз асабовым займеннікам), а яго прымета – указальным займеннікам: *На вішняку, што рос каля плота, абсыхала раса* (А. Чарнышэвіч). *Мне, якому пайшоў ужо шосты дзясятак, приемна з маладымі гаварыць* (М. Машара). *Грымоты даносіліся з таго боку, дзе зайшло сонца* (К. Чорны).

Для сувязі даданай азначальнай і галоўнай частак складаназалежнага сказа служаць злучнікі і злучальныя словы *які, каторы, чый, што, дзе, куды, адкуль, калі, каб, як, як бы, быццам* і інш.

Злучальнае слова *які* аб'ядноўвае прэдыкатыўныя часткі складаназалежнага сказа, паміж якімі выражаюцца атрыбутыўныя адносіны з якасным адценнем: *Клімат і расліннасць, якія ўласцівы Беларусі ў сучасныя дні, устанавіліся тут каля дваццаці тысяч год назад* (В. Вольскі). *Рака, якая бегла праз лясок, была невялікая, але імклівая* (А. Чарнышэвіч). *Шмат слоў, якія не астылі ні ад дажджоў, ні ад снягоў і не згубілі даўняй сілы і першага агню свайго* (М. Танк). З падобным значэннем зрэдку ўжываецца злучальнае слова *каторы*: *Я кірую ў родны дом, каторы на чужыне мне часта сніўся* (М. Клімовіч). Форма злучальных слоў *які, каторы* абумоўлена іх сінтаксічнай функцыяй у даданай частцы і формамі таго слова, якое характарызуецца ў галоўнай частцы: *Хораша і лёгка было ісці па мяккай*

мураве ўздоўж шашы, па якой імчаліся машыны (А. Чарнышэвіч). Цётка Макрына, у якой яны спыніліся, не давала сумаваць гасцям (М. Ракітны). Ёсць нешта незвычайнае і нявыказанае ў тым хваляванні, з якім ты набліжаешся да помнікаў народнай славы – да месцаў, звязаных з найбольш вядомымі, найбольш любімымі імёнамі (Я. Брыль). Злучальныя словы могуць размяшчацца не толькі ў пачатку, але і ў сярэдзіне даданай часткі: Цякла тут з лесу невялічка травой абросшая крынічка, абодва берагі каторай лазняк, ракітнік абступалі (Я. Колас). Яліны выдзяляліся сваёй цёмнай зеленню, на фоне якой асабліва прыгожа выглядала сонечная жаўцізна дробнага бярозавага лісця (Я. Брыль).

Злучальнае слова *чый* надае атрыбутыўным адносінам адценне прыналежнасці. Гэта слова дапасуецца да назоўніка даданай часткі, які абазначае прадмет, што належыць асобе, названай у галоўнай частцы: *Здаецца, прыйшоў ляснік Максім Заруба, у чым абходзе Андрэй высек дубок (Я. Колас). Настаўніца Алена Мікалаеўна, у чым класе вучылася Алеся, не магла нарадавацца на дзяўчынку (Настаўніцкая газета).*

Злучальнае слова *што* надае атрыбутыўным адносінам аб'ектнае адценне: *Па-над рэчкай шум кляновы, што з маленства любы (П. Прыходзька). Гаворка, што нечакана так почалася, нечакана і абарвалася (П. Кавалёў). Не вытрымаўшы больш на санцапёку, бярозы белыя, што зранку млелі, набухлыя саладкаватым сокам, раптоўна неяк выпырснулі зелень (М. Аўрамчык).*

Пры ўскладненні атрыбутыўных адносін адценнем меры і ступені сувязь прэдыкатыўных частак звычайна ажыццяўляецца пры дапамозе злучніка *што*: *У лесе такая цішыня, што трэск сухой галінкі чуцен ясна і звонка (П. Пестрак). У вачах чалавека такая роспач, што хочацца хоць чым-небудзь дапамагчы (У. Шыцік). Было такое раздарожжа, што па таёжных дарогах не хадзілі больш ніякія машыны (У. Дубоўка).*

Злучнікі і злучальныя словы *дзе, куды, адкуль, калі, каб, як, як бы,*

быццам і іншыя аб'ядноўваюць прэдыкатыўныя часткі складаназалежнага сказа, паміж якімі выражаюцца атрыбутыўныя адносіны, ускладненыя дадатковымі акалічнаснымі адценнямі (месца, часу, параўнання і інш.). У большасці складаназалежных сказаў пры азначаемым назоўніку галоўнай часткі знаходзяцца ўказальныя займеннікі *той, такі*: *На роднай зямлі ёсць такія крыніцы, адкуль выцякае гаючы бальзам* (М. Машара). *Я любіў такі час, калі блізіцца зіма* (К. Чорны). *Узнікла такое пачуццё, быццам гара з плячэй звалілася* (Х. Шынклер). *Сіла такая яшчэ не радзілася, каб нашу сілу ў бойцы перадала* (П. Глебка). Калі ўказальныя займеннікі ў галоўнай частцы адсутнічаюць, характар сэнсава-сінтаксічных адносін праяўляецца менш выразна. У такіх сказах даданыя азначальныя часткі не заўсёды выразна адрозніваюцца ад даданых акалічнасных частак: *Над ракой, дзе мела ціша, раптоўна грукнуў гром* (К. Кірэенка). *Быў час, калі агню нідзе на свеце не было ў людзей* (У. Дубоўка).

У складаназалежных сказах даданая азначальная частка можа знаходзіцца пасля галоўнай часткі або ўсярэдзіне яе: *Лес стаіць наабал шашы, на якой незлічона машын* (М. Хведаровіч). *Ляцяць буслы ад вёскі і да вёскі, мінаюць гарадкі і гарады, дзе і дасюль не змоўклі адгалоскі яшчэ не адбалелае бяды* (С. Грахоўскі). *Апынуўшыся на вялікай будоўлі, якой жыве ўся краіна, юнак адчуў у сабе нейкі новы прыліў энергіі* (І. Гурскі). *Да лясной рачулкі, што бяжыць з крыніцы, сцежкаю хаджалай зубр ідзе з зубрыцай* (Я. Пушча).